

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

bij een vergelijking met Hegels ›objectieve geest‹, in de zin dat deze driften op een vergelijkbare, transcendente wijze het functioneren van de individuele, menselijke geest bepalen. Vanuit dit gezichtspunt is het perverse genieten gebaseerd op een sadistische interpretatie van het genot van de Ander. Voor een goed begrijpen wat hiermee bedoeld wordt, is het wederom belangrijk om te beseffen dat de Ander te vergelijken valt met een horizon die men wel kan zien, maar nooit concreet kan aanraken. Het is een positie, een plaats in een relatie of de plaatsbepaling van een handelend centrum, en niet een specifieke plaats of ding in de wereld. In het universum van perverse buitensluiting wordt de ander tot object van de sadistische Ander, terwijl het masochistische slachtoffer weer subject wordt aan de sadistische ander. Dit schema van Lacan kan ook weer gekanteld worden als het verlangen verschuift van de sadistische fantasie naar het masochistische resultaat.

De werkzame kracht van een psychoanalyse berust op een ›ethische‹ genezing. Het is Benvenuto's ervaring dat perversies daarom vaak in het verloop van een psychoanalytische behandeling vernevelen en het perverse genot veel van zijn charme verliest. Dit is een wel erg algemene uitspraak, waarbij de persoonlijkheidsproblematiek buiten beschouwing blijft. Maar volgens Benvenuto is niet de persoonlijkheid bepalend, maar de specifieke wijze waarop de pervert in de wereld staat. Voor een verdere beantwoording van de complexe vragen over het wezenlijke van het ›met-de-ander-zijn‹, wordt naar de fenomenologische filosofie verwezen, die verschillende nieuwe interpretaties van de psychoanalyse heeft gegeven. Hierbij kan in de eerste plaats gedacht worden aan Lévinas, wiens naam echter door Benvenuto niet genoemd wordt. Dit thema had een verdere

uitwerking verdiend, maar Benvenuto keert aan het eind van zijn betoog terug naar Freud en diens visie op Eros: ›Omdat de ander het vermogen heeft om mijn verlangen en liefde op te wekken, is de ander ook de oorzaak van wat ik ben — en voor Freud ben ik verlangen en driften. Dus is de ander de oorzaak van mijn zijn‹.

Concluderend is dit een belangwekkend boek, waarin de overstap tussen psychologische en filosofische interpretaties zorgvuldig wordt uiteengezet en waarin een origineel beeld geschetst wordt van het wezen van de perversie binnen een hedendaags lacaniaans en filosofisch begrippenkader. Het is ook een moeilijk, complex boek, dat veel vragen oproept. De veelal aan boeken, films en andere psychoanalytische publicaties ontleende klinische voorbeelden maken meer dan nieuwsgierig naar hoe de ›fenomenologische herinterpretatie van de psychoanalyse‹ er nu verder in de praktijk uitziet.

De ontwikkelingstheorie van Winnicott

Bespreking van

.....
 Elsa Oliveira Dias (2016). *Winnicott's theory of the maturational processes*. London: Karnac Books. ISBN 978 1 7822036 4 3, 201 pp., £ 32,99

MARC HEBBRECHT

De opvattingen van Winnicott over transitionele fenomenen, spel en creativiteit zijn bekend, maar zijn ontwikkelingspsychologie is wellicht minder bekend bij het grote publiek. Dit thema wordt grondig uitgewerkt in zijn boek *The maturational processes and the facilitating environment* uit 1965. De Brazi-

liaanse psychoanalytica Elsa Dias heeft hieraan haar proefschrift gewijd, en bovengenoemd boek is een omgewerkte versie van een deel van haar proefschrift. Volgens Dias is Winnicotts theorie helder en intern consistent, en valt ze mooi te articuleren met een theorie over psychopathologie. Ze geeft de critici van Winnicott ongelijk: hij brengt volgens haar wel degelijk een coherente metapsychologie over de ontwikkeling, maar zijn inzichten zijn verspreid over een geheel oeuvre. Met dit boek wordt dit tot een coherent geheel samengebracht.

Dias stelt dat Winnicotts theorie over de psychische maturatieprocessen de centrale component van een nieuw paradigma vormt. Deze maturatieprocessen kenmerken zich door opeenvolgende fasen, waarin ontwikkelingstaken worden gerealiseerd die leiden tot specifieke verworvenheden. Afhankelijk van de kwaliteit van de zorgomgeving zullen deze intrinsieke processen meer of minder gefaciliteerd worden. Bij het begin van het leven is er nog geen sprake van een externe omgeving. Op dat ogenblik is de omgeving louter subjectieve werkelijkheid, die noch extern, noch intern is. Het verwerven van externaliteit komt tot stand in de loop van maturatieprocessen. Winnicott accepteert niet dat de grondslag van de menselijke natuur berust op causaal deterministische driftprincipes, zoals Freud dacht. Vanaf het begin is er leven en een omgeving die dit faciliteert, in de eerste plaats de moeder. De psyche is bij het begin van het leven nog niet aanwezig, maar duikt op als gevolg van maturatieprocessen enkele weken na de geboorte. Een precies beginpunt hierbij is moeilijk vast te stellen. Winnicotts theorie over de maturatieprocessen is gebaseerd op enkele basisaanname: bij het menselijk individu in wording is er een intrinsieke, aangeboren tendens naar integratie tot een unitair geheel, een primaire

creativiteit en de continue aanwezigheid van een faciliterende omgeving. In het begin van het psychisch leven is het menselijk wezen niet-geïntegreerd. De niet-geïntegreerde toestand duikt op uit niet-zijn en gaat vergezeld van een ervaring van fundamenteel alleen zijn. Deze eenzaamheid blijft in de diepte van de persoon voortbestaan, los van driftmatigheid. Dit deel wordt afgeschermd, blijft afgesplitst, communiceert niet en vormt de basis van het ware zelf. Alles begint met <zijn> (*being*), <zijn> dat voortgang vindt (*continuity of going-on-being*), ervaren en de ervaring als werkelijk aanvoelen. De relatie met de zorgomgeving kan gezien worden als een ontwikkelingsproces dat gekarakteriseerd wordt door opeenvolgende fasen die elkaar overlappen. Eerst is er het stadium van absolute afhankelijkheid met de primordiale toestand van alleen-zijn en de eerste voeding (*the theoretical first feed*). In dit prille begin is er een tegenstelling tussen spontaneïteit en reactiviteit. Na de absolute afhankelijkheid volgt de relatieve afhankelijkheid met subfasen, zoals het stadium van desillusie, het stadium van transitionaliteit, het stadium van objectgebruik en het bereiken van <I am>-status. Daarna volgt het stadium naar onafhankelijkheid (*towards independence*), met het ontstaan van bekommernis en zorgzaamheid (*concern*). Vanaf dit stadium (relatieve onafhankelijkheid) worden de klassieke freudiaanse theorieën toepasbaar: opeenvolgend de oedipale fase, de latentieperiode, de adolescentie, de volwassenheid en de ouderdom. Zo is de cirkel rond, en keren we terug naar relatieve afhankelijkheid en de absolute afhankelijkheid. Deze stadia en processen worden door Dias gedetailleerd beschreven. Tijdens de fasen van absolute en relatieve afhankelijkheid dient de baby drie ontwikkelingsstaken te realiseren: integratie in tijd en plaats (*integration*), het bezielen van het

lichaam (*personalisation*) en het maken van contact (*object relating*). Eerst leeft de baby in een subjectieve wereld die hij creëert, vervolgens vertoef hij in een transitionele wereld en ten slotte leert hij kennis te nemen van de externe wereld en er een relatie mee aan te gaan. Langzaam groeit het besef dat men de wereld niet almachtig onder de eigen controle kan houden. In het stadium van het objectgebruik vernietigt de baby de moeder als subjectief object, verdrijft haar uit de zone van almacht en ontdekt haar als extern persoon. Slechts wanneer de moeder deze destructie overleeft, krijgt liefde een nieuwe betekenis en ontspruit er iets bijzonders in het leven van het jonge kind, namelijk fantasie.

Het boek van Dias is vooral interessant omdat duistere concepten van Winnicott begrijpelijk worden, zoals imaginaire elaboratie. Tijdens het proces van personalisatie zal de baby zich geleidelijk het eigen lichaam toe-eigenen. De imaginaire elaboratie of de creatie van betekenis gaat vooraf aan de mentale operaties van representatie, verbaliseren en symbolisatie. Het onderscheid tussen imaginaire elaboratie, verbeelding, fantaseren en schematiseren van het lichaam wordt helder uitgelegd.

Dias formuleert ook filosofische en epistemologische beschouwingen bij de theorie van de maturatieprocessen. De omgeving determineert de baby niet op een causale manier, maar voorziet in faciliterende condities die de natuurlijke groei mogelijk maken. Ze synthetiseert mooi de objecties die Winnicott maakt tegen het denken van Freud, Klein en Hartmann. Volgens Winnicott kan een kind niet begrepen worden op grond van de freudiaanse theorieën over de neurose. Pas wanneer het kind geïntegreerd is tot een eenheid en mij van niet-mij kan onderscheiden, is het in staat een neurose

te ontwikkelen. De graduele integratie in ruimte en tijd kan onmogelijk begrepen worden in termen van driftpsychologie. Winnicott verwerpt pogingen om het menselijk wezen te objectiveren. Zijn denken is antidogmatisch. Hij wantrouwt abstracte conceptualisaties die losstaan van de ervaring en verwerpt gesloten, abstracte systemen, wat hem niet belet om originele theoretische paden te betreden, onafhankelijk van die van Freud en Klein.

Dit is een compact, theoretisch boek zonder klinische vignettes, dat prima de ontwikkelingstheorie van Winnicott samenvat. In dit boek kondigt de auteur haar nieuwe boek aan over de psychose volgens Winnicott. Het probleem ligt dan volgens haar in een vroege omgeving die niet genoeg is afgestemd en te weinig biedt om de almachtsillusie van de baby in stand te houden.

Bion als supervisor

Bespreking van

.....
 Jose Americo Junqueira de Mattos, Gisele de Mattos Brito & Howard Levine (Eds.). (2017). *Bion in Brazil — Supervisions and commentaries*. London: Karnac Books. ISBN 978 1 78220 3209 , 300 pp., £ 23,99

.....
 JAN CAMBIEN

Bion en Lacan: men wordt vaak getroffen door de gelijkenissen in hun stijl en visie. Filosofisch geïnteresseerd en geïnspireerd, beklemtonen ze allebei het belang van het socratische niet-weten van de psychoanalyticus. Beide auteurs hebben hun tot de verbeelding sprekende concepten en theorieën geformuleerd in een literaire, maar soms moeilijk toegankelijke stijl. Men kan zich